

HALİDE EDİP ADIVAR*
(1882, İstanbul – 9 Ocak 1964, İstanbul)

Halide Edip, İstanbul'da doğdu. Babası Ceyb-i Hümâyûn kâtiplerinden Mehmed Edip bey, annesi Berifem hanımdır. Çok küçük yaşta annesini kaybeden Halide, babasının bir kaç defa evlenmesi yüzünden, zaman zaman, bir mevlevî olan anneannesinin tam bir Türk evi hüviyetindeki evinde yaşar. Kalabalık bir aile olan bu evden aldığı geleneksel Osmanlı ailesi intibaları çok zengindir.

Halide Edip çok küçük yaşlarda, bir Rumun idare ettiği anaokuluna verilir. Bu okuldaki tek müslüman çocuk kendisidir. 1893'de Amerikan Koleji'ne başlar. Daha önce, dedesinden doğudaki Osmanlı-Rus savaşlarının hikâyelerini dinleyen, Battal Gazi ve çeşitli halk hikâyeleri ile muhayyilesini doyurmuş bulunan Halide burada da *İncil* ve İngilizce kitaplar üzerine dikkatini yoğunlaştırır. Bir süre Koleji bırakmak zorunda kaldığında, günlerini babasının evinde Kur'ân, Arapça, Farsça ve musikî dersleri'alarak geçirir. İngilizceyi bir İngiliz mürebbiyeden, musikî derslerini ise bir İtalyan sahne sanatçısından alır.

1899'da yeniden Amerikan Koleji'ne devam etmeye başlayan Halide Edip, evdeki özel öğretimini de sürdürür. Türkçe, edebiyat ve Fransızca derslerine gelen Rıza Tevfik öğrencisine doğunun mistik felsefesini, sanat ve şiirini anlatır; bir yandan da halk edebiyatına özel bir ilgi duymasını sağlar. Aynı dönemde, ünlü matematikçi Salih Zeki'den de matematik dersleri alır. Bütün bu farklı tesirler onda ölçülü bir şahsiyet ve dengeli bir zihni yapı oluşmasına hizmet edecek, Halide Edip karşılaştığı bütün yabancı kültürlerle millî kültürün mukayeselerini yapacak, yabancı kültür değerlerinin millî kültürdeki karşılığını arayacaktır.

Koleji bitiren Halide Edip 1901 yılında Salih. Zeki ile evlenir. Kocasına yardımcı olmak için İngiliz matematikçilerinin hayat hikâyelerini tercüme

* Şerif Aktaş, "Halide Edip Adıvar," *Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klâsikleri*, Cilt: 11, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1992, s. 60-65.

eder. Bu arada Fransız edebiyatı ve özellikle Zola'yı okur. Salih Zeki ile olan evliliğinden Ayetullah ve Hasan Hikmetullah Togo adında iki oğlu olur.

Bu arada İstanbul Kız Lisesi'nde (Bezmiâiem Sultanîsi) tarih öğretmenliğine başlayan Halide Edip, Türk Tarihi ile ilgili kitaplar okumaya başlar. 1908'den itibaren, Hüseyin Cahit'in çıkarmakta olduğu *Tanin* gazetesinin yazı kadrosunda görünür. Buradaki yazıları ilgi ile karşılanır. 31 Mart hadisesinde tehdit edilen yazar, Mısır'a gider. Daha sonra bir İngiliz dostunun daveti üzerine Londra'ya geçer. 1909'da yurda dönen Halide Edip, Barümuallimat'a (Kız. Öğretmen Okulu) pedagoji öğretmeni olur.

1910 yılında, ikinci evlilik yapmak isteyen kocasından ayrılır. 1910-12 yılları arasında, büyük hayranlık duyduğu Ziya Gökalp'in yanında, Türkçülerin arasında olur; *Türk Yurdu* Dergisi'nde yazıları yayımlanır. *Yeni Turan* gibi yegâne ideolojik romanını, Münacaat, Allah'ın Nuru gibi millî heyecanlarla yüklü mensur şiirlerini yazar. Bu arada kısa bir süre için yeniden İngiltere'ye giden Halide Edip, 1912'de Balkan Savaşı başlangıcında yurda döner. Teâlî-i Nisvan Cemiyetinin göçmenlere ve askerlere yardım ve hastabakıcılık kollarını teşkilatlandırmaya çalışır. Bu meşgaleleri içinde Türk insanı ve askerini de yakından ve içinden tanıma imkânını bulan Halide Edip, o günlere ait intibalarını hâtıralarında çok etkili bir biçimde anlatır.

Bu sıralarda Evkaf okullarında müfettişlik de yapan Halide Edip, eğitimle ilgili önemli raporlar hazırlar. Bu raporlarında, çocuklara milliyet hissini verilmesini pedagojik bir düstur olarak kabul ettiğini söyleyen Halide Edip, "Allah'ı, tabiatı, insanları, refahı, güzelliği, çalışmayı ve sadece vatani sevmeyi sevk edecek şiirleri ayırmalı ve yalnız onları çocuklara, öğretmeliyiz" der. (Prof. İnci Enginün, *Halide Edip Adivar*, Ank. 1989, s. 111) Mev'ud Hüküm, böyle bir eğitimle yetişmiş bir Osmanlı doktorunun Balkan Harbi'ndeki romandır.

1916'da Halide Edip, Cemal Paşa'nın daveti üzerine Suriye'ye gider. Lübnan, Beyrut ve Şam'daki okullarda incelemeler yapar. 1917'de Dr. Adnan Adivar ile evlenir; evliliğinde kendisi Suriye'dedir, babasına vekâlet vermek sureti ile evlenmiştir. Suriye'nin 4 Mart 1918'de boşaltılması ile Halide Edip de buradan ayrılır.

1918-1919 arasında İstanbul Üniversitesi'nde profesör olarak Batı Edebiyatı okutur. Mütareke yılları onu çok sarsar; Batı medeniyetinin bütün değerlerinin sahte olduğunu, Batının ikiyüzlü olduğunu düşünmeye başlar. Millî Mücadele'ye hazırlık üzere kurulan, Kara Vasıf Bey ve Kemaleddin Sami Paşa'nın idare ettikleri Karakol teşkilatında görev alır.

15 Mayıs 1919'da Yunanlılar'ın İzmir'i işgal etmeleri üzerine Türk Ocakları bu olayı protesto için mitingler düzenlemeye başlar. Müslüman

Türk halkı harekete geçiren ve önderlik edenler devrin münevverleri, yazar ve edebiyatçılarıdır. "Bunların başında o devrin kahraman bir hatibini, emsalsiz bir edibini, mütareke yıllarının mağmum çehresine ümit bahşetmiş bir Türk kadını görüyoruz ki, o da sayın Halide Edip (Adıvar)'dir. Gerek Fatih Parkı'ndaki mitingte, gerek Sultanahmet'de toplanan ve iştirak edenlerin adedi yüzbinleri aşan muazzam toplantıda halka hitap eden bu heyecanlı Türk kadını: Ey Türk ve Müslümanlar, bugün gözlerimizin önünden öteyi görmeğe mâni olan bir karanlık var; bu karanlık belki aylar, belki de yıllarca devam edebilir, fakat Türk ve Müslüman dünyası elbet bir sabaha kavuşacaktır. Ufkumuzda güneş doğacak ve ortalığı aydınlatacaktır. Türk istiklâl ve zafer güneşi, şimdi sapsarı olan benizlerimize taze bir pembelik, ümit ve saadet getirecektir. Gözlerimizi bu güneşi görmeye alıştırmalıyız. Fatihlerin, Yavuzların, Kanunilerin ülkesi istiklâlsiz kalamaz; Mithat Paşaların, Nâmık Kemallerin, Tevfik Fikretlerin vatani asla hürriyetten mahrum edilemez; gözlerimizi bu güneşi görmeye muktedir bir hale getirelim. Birbirimize ellerimizi uzatalım, tek bir hedefe, yalnız, Türk istiklâl ve hürriyeti gayesine doğru yürüyelim. Vatan behamahal kurtulacaktır... diye haykırıyordu." (Semih Nafiz Tansu, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5.7.1956, Hilmi Yücebaş, *Bütün Yönleri ile Halide Edip*, İst., s. 26-27'den naklen.) Yahya Kemal ise şöyle anlatır: "O günlerde İstanbullular Halide Edib'i, altı minareden kopan tekbir sesleri ortasında, bir ızdırap timsali gibi siyahlar giyinmiş gördüler. O meydana o topluluk, o siyah bayraklar, o siyah giyinmiş ızdırap timsali ve onun canlı sesi İstanbulluların kalbinde son hâtıra gibi hakkedilmiş duruyordu." (Yahya Kemal Beyatlı, *Eğil Dağlar*, İst. 1986, s. 34)

1919 yılında Vakit Gazetesi'nde sürekli yazmaya başlar; Büyük Mecmua'nın da başyazarı olur. Yazıları ile millî heyecanı ve direnci besler. 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgali üzerine, kocası Dr. Adnan beyle beraber Özbekler Tekkesi marifeti ile Anadolu'ya geçer. Kendisi şöyle anlatır: "Bu andan, 1922'de İzmir'e Türk ordusunun muhteşem girişine kadar hiç bir şeyin önemi yoktu. Bir fert olmaktan çıkmıştım. Muhteşem millî cinnetin bir parçası olarak çalıştım, yazdım ve yaşadım." (*Türk'ün Ateşle İmtihanı*, İst.-1962, s. 61)

Birinci İnönü zaferini takiben, Kızılay adına yaralıları ziyaret etmek üzere Eskişehir'e gider. Daha sonra, Kızılay'ın Ankara'da yapılan kongresinde başkan seçilir. 1921'de, isteği üzerine, Mustafa Kemal Paşa kendisine on başı rütbesi verir ve Batı cephesindeki birliklere katılır. 16 Aralık 1922'de Dr. Adnan'ın, Hariciye Vekâleti İstanbul mümessili olarak görevlendirilmesi üzerine İstanbul'a döner.

1924'de, bazı siyasî kırgınlıklar sebebi ile eşi Dr. Adnan beyle birlikte yurt dışına giden Halide Edib'in, bu dönemi hakkında Haldun Taner şunları yazar: "Kurtuluş Savaşı zaferle bitince, ülküsünün, çabalarının ürününü almak milliyetçi Halide'yi ne kadar sevindirmişse, bireyci, varoluşçu yoğun yaşantı avcısı Halide'yi de o kadar şaşırtmış olsa gerektir. Zaferden sonra bir başka yapıcı ve yoğun devirde ona yine, büyük işler düşebilse, biyografisi ne kadar değişebilecekti, İngiltere ve Fransa'da geçirilen on iki yıl, Kolombia Üniversitesinde konuk profesörlük, Delhi Müslüman Üniversitesi'ndeki profesörlük, Kalküta, Benerea, Haydarabat, Aligar, Lahur, Peşaver Üniversitelerindeki konferanslar turnesi, bu, içi içine sığmayan, yurdundan da bir çeşit sürülmüş kadının, kendini belli ki hiç doyurmayan sinirli çırpınmaları, Atatürk'e karşı kırgınlığı (.....) bazan da ele güne karşı hiç de yakışık almayan bir kinle ortaya döktüğü, onaylanması hayli güç davranışlarını kapsayan yılları olarak sayılabilir." (Hilmi Yücebaş, *a.g.e.*, s. 131-132) Fransa'da ikamet ettiği yıllarda kaleme aldığı roman, hâtıra ve fikrî eserlerini yayımlayan Halide Edip, 1932'de Kolombia Üniversitesi tarafından Amerika'ya davet edilmiş, ders ve konferanslarını Yale ve Mişigan Üniversitelerinde de sürdürmüştür.

1939'a kadar süren ve daha çok, Doğu-Batı arasındaki fikir ve kültür meseleleri üzerinde yoğunlaşan çalışmalarını Fahir İz şöyle değerlendirir: "Halide Edib'in Türk okuyucuları tarafından nisbeten az bilinen cephesi onun mütefekkir tarafıdır. Bunun başlıca sebebi, bu sahadaki eserlerini tesadüfün sevkile, şimdiye kadar İngilizce olarak yazmış ve neşretmiş olmasıdır.

Halide Edib, 1926-1939 yılları arasında, edebî faaliyetine ara vermemekle beraber, daha ziyade tarih felsefesi, Şark ve Garb medeniyetlerinin mâhiyetleri, karşılıklı tesirleri, Garb medeniyetini almak isteyen Şark memleketlerinin ve bu arada, bilhassa Türkiye'nin karşılaştığı meseleler, son yüz elli senelik gayretlerimizin seyri ve neticeleri 'gibi problemler üzerinde durmuştur. Amerika'da Colombia ve diğer üniversitelerdeki' derslerinde, daha sonra muhtelif Hindistan üniversitelerinde bu meseleleri sistemli olarak ele almıştır.

"*Turkey faces west*" Amerika'da Yale, İngiltere'de Oxford Üniversitesi tarafından yayınlanmıştır. Türkiye hakkındaki referanslar arasına girmiştir. "*Conflict of East and West*" Hindistan'da Delhi'de İslâm Üniversitesi tarafından yirmi sene evvel yayınlanmıştır. Hindistan dönüşü yazdığı "*Inside India*"da bu kültür meseleleri üzerinde durmuştur. Son Pakistan seyahatimde Halide Edib'in yirmi sene evvel verdiği konferansları dinlemiş ve Şark-Garb münakaşalarına katılmış olan pek çok münevverle tanıştım. Bu konferanslardan, yirmi yıl sonra bile büyük bir heyecan ve hayranlıkla bahsediyorlardı." (Fahir İz, Türkiye'de Şark, Garb ve Amerikan Tesirleri, 18.4.1956 *Cumhuriyet*. Hilmi Yücebaş; *a.g.e.*, 71-72'den naklen.)

1939'da Türkiye'ye dönen yazar, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne İngiliz Edebiyatı Profesörü olarak tayin edilir. 1950 yılında, İzmir'den milletvekili seçilinceye kadar bu görevi sürdürür. 5.1.1954'de *Cumhuriyet* gazetesinde "Siyâsi Vedaame" başlıklı bir yazı yayınlamak için milletvekilliğinden ayrılır. 1955'de eşi Adnan Adivar'ı kaybeden Halide Edib, yeniden profesörlüğe döner. Ancak son yıllarını sürekli rahatsızlıklar içinde geçirir. 9 Ocak 1964'de vefat eden Halide Edib, Merkezefendi Mezarlığı'na defnedilir.

Aristokrat bir çevrede büyüyen Halide İmparatorluğumuzun son zamanlarından Cumhuriyet Dönemine geçişi sağlayan aydınlar arasında önemli bir simadır. Denilebilir ki Halide Edib'in eserleri ve faaliyetleri, bu geçişte, kadınlarımızın rolünü, en iyi gözler önüne seren belgelerdir. Onun romanlarındaki kadın kahramanlarına bu dikkatle bakmak yerinde olur. Sultanahmed mitinginde genç Halide Edib'in konuşması unutulmayacak hâdiselerdendir. Yeni zamanlar Türk kadını, varlığını Halide Edib ile hissettirmeğe başlamıştır, denilse hata edilmez.

Daha on iki yaşlarında yazma hevesine kapılan Halide Edib'de, yazı yazmak zamanla, önüne geçilmez bir ihtiyaç hâline gelir. Kendisi bu hususu şöyle ifade etmektedir: "Yazmağı yazmak için sevdim. Bir insanın nasıl sesi olur da söylerse ben de bir kuş öter gibi yazdım. Yazmak hayatımın büyük bir hazzıdır. Ve kafiye şöhret düşünmedim. Çocukluğumdan beri içimden çıkmak isteyen bir sanat arzusu vardı." (Ruşen Eşref, *Diyorlar ki*, İst. 1918)

Halide Edib'in yetişmesinde ailesi ve yakın çevresinin, husûsiyle öğrenim tarzının büyük tesiri olmuştur. Çocuk yaşta İngilizce öğrenmesi onu Batı dünyasıyla karşı karşıya getirmiştir. Önce Bay-ron'u çok sevdiğini, İngilizce İncil ve Shakespeare'in tesiri altında kaldığını kendisi söyler. Hikayeci olarak Dickens'i beğendiğini, Zola'yı "insan ve hakikat adamı olarak" takdis ettiğini belirtir. Mau-passant ve Daudet'yi sevdiğini belirten yazar Türk edebiyatından Abdülhak Hâmid'i tanır ve onu büyük şâir olarak kabul eder. "Merd, cesur, fedakâr, bir gaye âşıkı, kahraman ruhlu bir millet adamı" olması dolayısıyla Namık Kemâl'i takdir eden yazar, Tefik Fikret'i bütün eserleriyle değil, Sis basta olmak üzere bazı şiirleriyle beğenir.

Batı edebiyatı ve Türk edebiyatından okudukları onun mizacı etrafında birleşir. Mizacının, ayırıcı özelliği aklına koyduğunu elde etmek, şartları zorlamak ve hâkim olmak kelimeleriyle ifade edilebilir. İşte bu mizaç, *Handan*'da, *Yeni Turan*'in Kaya'sında, *Vurun Kahpeye*'nin Aliye'sinde, *Sinekli Bakka*'ın Rabia'sında edebî türün hazırladığı imkân ölçüsünde varlığını hissettirdiği gibi Halide Edip Adivar adlı kadının da hayatını şekillendirmiştir.

Onun herhangi bir edebî okula bağlı kalarak eser yermemesini bu mizacıyla izah etmek mümkündür. O, sonu - izm'le biten bir kelime ifâdesini bulan hiç bir edebî cereyana bağlanmamıştır. Bu konuda şunları söyler: "Bir sanatkâr ve romancı olarak şunu söyleyebilirim ki, sabit bir fikre ve yalnız kendi hislerine kapılmış sanatkâr, romancı olamaz. Olsa olsa şâir olabilir. Roman hayatın birçok safhalarını anlatır. Sanatkârın, hadiseleri objektif olarak görmesi, içinde bulunduğu tesirlerden sıyrılması lâzımdır. Kendine ait bir şeyler anlatmış olsa bile onlardan uzaklaşmak, yabancı olmak gerektir. Sabit bir fikri anlatmak, ideolojik bir eser ortaya koymak demektir." (Hilmi Yücebaş, *a.g.e.*, s. 97; Neriman Malkoç, *Yeni İstanbul Gazetesi*: 1.11.1954)

Türk Edebiyatı'nda ilmî ve fikrî faaliyetlerinden ziyade roman sahasındaki başarısıyla tanınan Halide Edib; *Tanin*, *Şehbal*, *Mehasin*, *Resimli Kitap*, *Büyük Mecmua*, *Hakimiyet-i Milliye* gibi gazete ve dergilerde yazılar neşreder. Onun roman ve hikâye dışında mensur tiyatro, inceleme, makale, nutuk ve tercüme eserlerinin olduğu da bilinmektedir.

Halide Edib'in yayınlanan ilk romanı Halide Salih imzasıyla evliliğinin ilk yıllarında tefrika ettirdiği *Heyula* 'dır. Batı değerleri ile bizim değerlerimizin birlikte ele alındığı bu romanda Şahap, Batı kültürüne sahip bir sanatkârdır. Fakat ahlâk bakımından kötü bir insandır. Roman bir yasak aşkı konu almaktadır.

Aynı yıllarda yayımlanan *Raik'in Annesi*'nde çocuk ve anne ilişkisi ele alınır. Çocuğunu yetiştirmek için fedakârlık eden, bu yüzden kırılan kadınlık gururuna rağmen boşanmak istemeyen ve etrafındaki erkeklere iltifat etmeyen bir Müslüman- Türk kadınıyla karşılaşırız. Romanda Batı tesiriyle ortaya çıkan yeni kadın, erkek ve çocuk tipleri tanıtılır.

Halide Edib'in *Seviyye Talib* adını taşıyan romanında asıl mesele aşk ve aile münasebetleridir. 1908 inkılâbından sonra, ruhu millî ve sosyal heyecanlarla dolu olarak Londra'dan İstanbul'a dönmüş olan Fahir; karısı Macide'yi Avrupai bir yaşayış tavrı için etkilemeye çalışmaktadır. Macide kocasına bağlı, geleneğin içerisinde yetişmiş bir kadındır; Fahir'e uymak ister. Kocasını ve tam bir Türk "kadın olan annesinin fikirleri arasında bocalamaktadır. Bütün roman boyunca Türkiye ile İngiltere'nin mukayese edildiğini görürüz.

Halide Edib'in ilk dönem romanları arasında en önemlisi *Handan*'dır. Mektup tarzında ve psikolojik roman türündedir.

Handan ile aynı yıl yayınlanan *Yeni Turan* adlı roman, Türkiye'nin yirmi yıl sonraki durumunu hayal etme esasına dayanan bir eserdir. Bu romanda, II. Meşrutiyet'ten sonra basında ele alınan meseleler geniş ölçüde işlenir. Bütün bunlar; Kaya ile Oğuz arasındaki ilişki çerçevesinde ele alınır.

Halide Edib'in *Son Eseri* adlı romanında, yabancı ülkelerde yaşadığı halde kendi kültürüne ve geleneklerine sahip olan bir kadın vardır. Bu kadın, romancı Feridun Hikmet'in karısının eski kocasının kardeşi Kâmuran'dır. Feridun Hikmet Kâmuran'ı, güzelliğine kapılarak evlendiği; fakat kendi ruhuna uygun bulmadığı karısı ile mukayese eder.

Mev'ud Hüküm romanında Avrupa'da tahsilini yapan Doktor Kasım Şinasi'nin İstanbul'a döndükten sonraki yaşayışı ve Sara ile yaptığı evlilik macerası hikâye edilir. Kasım, Avrupalı metodları çalışma sahasına uygulayarak başarıya ulaşır. Romanda Batı ölçüleriyle yetişmiş, müsbet kafalı ve dengeli bir insan olan Kasım'ın, kıskançlık gibi ilkel bir duygunun tesirine nasıl girdiği işlenmiştir.

Halide Edib'in Millî Mücadele'yi anlatan iki romanı vardır: *Ateşten Gömlek* ve *Vurun Kahpeye*. *Ateşten Gömlek* adlı roman, Millî Mücadele'nin bir bakıma destanı gibidir, İzmir'in işgalinden sonraki umutsuzluk günlerini, Millî Mücadele'nin doğuşunu ve kurtuluşu anlatır. Bu mücadelenin roman-daki sembolü İzmir'in işgalinden sonra İstanbul'a gelen Ayşe'dir.

Vurun Kahpeye romanında ise, öğretmen olarak bir Batı Anadolu kasabasına gönderilen Aliye'nin çektiği acılar anlatılır. Çeteci Tosun Bey'le nişanlanan Aliye, Hacı Fettah ve eşraftan Hüseyin'in düşmanlığını kazanır. Hacı Fettah ile Hüseyin, Aliye'ye sahip olamayınca, işi, vatan hainliğine kadar götürürler. Yunan ordusuna müracaat ederler. Daha sonra da Aliye'nin halk tarafından linç edilmesini sağlarlar.

Millî Mücadele'den sonra Halide Edib, tekrar eski konularına döner. *Kalp Ağrısı* ve onun devamı durumundaki *Zeyno'nun Oğlu*'nu yazar. *Kalp Ağrısı*'nda Millî Mücadele kahramanlarından Hasan Bey ile Zeyno arasındaki ilişki anlatılır. Zeyno, Hasan Bey'e âşıktır. Hasan Bey; de onu sever. Fakat Zeyno'nun yakın arkadaşı Azize de Hasan Bey'i sevmektedir. Aşkına karşılık alamayan Azize intihara kalkışır. Bu yüzden Zeyno fedakârlık yapmak zorunda kalır. Kalp acılan içinde kıvrılır. Romanda Yüzbaşı Hasan Bey etrafında ideal Türk kadını Zeyno, şımarık Azize ve Batılı kadın Dora birbiriyle kıyaslanır.

Zeyno'nun Oğlu'nda Zeyno, Miralay Muhsin Bey ile evlenerek Diyarbakır'a gider. Anadolu'daki memurlarla halk arasındaki kopukluk, yanlış Batılılaşma ve nesiller arasındaki derin uçurum bu romanın konusudur.

Sinekli Bakkal adlı roman, Halide Edib'in romancılığında önemli bir yer tutar. Bu roman Sultan II. Abdülhamit dönemini bir arka sokakta yaşayan insanların hikâyesidir. *Sinekli Bakkal*, değişik kültür ve kesimlerden

insanların yaşadığı bir mekândır. Ama bu insanların hepsi aynı köke bağlıdırlar. Romanda Kız Tefvik ile İmam İlhami Efendi'nin kızı Emine evlenirler. Tefvik'in sorumsuzluğu yüzünden Emine baba evine döner. Doğan kızları Rabia'yı Tefvik'e göstermez. Dedesi tarafından Osmanlı terbiyesi ile yetiştirilen Rabia, Batı müziğini de öğrenir. Romanda, Müslüman ve Osmanlı toplumunun değerleri Rabia'nın şahsında toplanmıştır. Halide Edib bu romanıyla, artık şahıslarla ilgili eserler yerine, kalabalık şahsiyetler ve bu şahsiyetlerin yer aldığı toplum meselelerine geçmiştir.

Halide Edib'in *Tatarcık* romanında Cumhuriyet devri gençliği ele alınmıştır. Romanda Tatar Osman'ın kızı Lâle'ye (Tatarcık) ağırlık verilir. Birbirinden ayrı karakterde olan yedi üniversiteli genç etrafında, bir bakıma geleceğin Türkiye'si anlatılmak istenir.

Döner Ayna adlı romanda Cumhuriyet'ten sonra yaygınlaşan demokrasi, kadın hakları gibi kavramların değişik zümrelerde kazandığı yeni yorumlara temas edilir. Sosyal yapıdaki değişiklikler işlenmiştir. Hanife'nin şahsında köyden şehre geliş konu edilmiştir.

Akile Hanım Sokağı'nda aynı mekân üzerinde bir araya gelen insanlar yer alır. Üç farklı hayat bir yerde yaşar: İstanbul'un eski köklü aileleri, Taşra'dan gelenler ve Amerikalılar. Bütün bunlar etrafında denilebilir ki; *Âkile Hanım Sokağı* adlı roman, değişen Türkiye'de İstanbul'un bir panoramasıdır.

Halide Edib'in eserlerinde; ekseriya sanatkar tarafından idealize edilmiş, sanatkarın kendi ruhunun akislerini taşıyan, canlı ve sürükleyici karakterlerle karşılaşırız. Avrupai olan bu karakterler, Batı'nın kültür ve terbiye süzgecinden geçmişlerdir. Ayrıca Halide Edib'in romanlarında kadının her arzusunu yerine getirebilecek ölçüde güçlü; fikren münevver olduğu halde, yaratılıştan uysal erkek kahramanlarla karşılaşmak da mümkündür. Halide Edib'in sanatının en önemli karakteristiklerinden biri de kadın ruhunun tahlilidir.

Halide Edib Adıvar'ın romanlarını, kendi içinde üç gruba ayırmak yerinde olur. Bunlardan ilk grubu *Handan* çevresinde toplamak mümkündür. Değişen sosyal hayatın akışı içinde, sanatkarın yarattığı bir kadın tipi ile alışılmış yaşama biçimi arasındaki mücadele bu eserlerin özünü teşkil eder. Sibakımdan da söz konusu eserler aşk ve ahlâk çatışması etrafında ele alınabilecek cinstendir. *Seviye Talib*, *Handan*, *Kalp Ağrısı*, *Zeynonun Oğlu*, *Son Eseri* ve *Mev'ud Hüküm* gibi romanlarda ide alize edilmiş bir kadın kahramanın kendi şartları ve sosyal çevreyle mücadelesi hikâye edilmiştir. Biz romanlarda, müstesna yaratılışlı kadın kahramanların ruh halleri

eserlerin özünü teşkil eder. *Mev'ud Hüküm* adlı roman dolayısıyla yazdığı şu satırlarda Fuat Köprülü, Halide Edib'in bu gruptaki romanlarının karakteristiğini çok iyi ortaya koymaktadır: "...müstesna kadınların ruhî tahlilleri daima romanın esasını teşkil eder. Aşk ve ihtirasın nihayetsiz kudreti karşısında bazan kırılan fakat hiçbir zaman eğilmeyen bu çok kuvvetli şahsiyetler esas itibariyle birbirinden farksızdırlar.

Daima tecrübe ve müşahedelerimizin bize garip göstereceği bu mağrur, fedakâr, sathı sakın görünse bile derinliği meçhul cereyanlarla karışan muammalı ruhlara acaba hayatımızda tesadüf etmek imkânı var mı? Ben, en korkunç ve en beşerî ihtiraslara karşı bile yenilmeyen bu kadınlara ancak Halide Hanım'ın romanlarında rastgeleceğinizi zannederim. (...) Hepsi aynı cinsten addedeceğimiz bu ideal tipleri severek yaratan Halide Hanım, onları bize ruhlarının bütün çıplaklıkları, teadları, teşevvüşleri, buhranlarıyla gösteriyor. Onları maneviyetlerinin meçhul mntıklarında esen esrarlı rüzgârlarla sallandıkları korkunç dakikalarda bile o kadar yakından takip ediyoruz ki, nihayet bu muhayyel kahramanların bizde de, aynı kuvvette yaşadığını duyuyoruz. Hayatın zahiri levhalarını tasvirde daima lâkayd ve acemi bulduğumuz Halide Hanım'ın sihr-i sanatı işte buradadır." (Fuad Köprülü, *Mev'ud Hüküm Münasebetiyle, İnci Mecmuası*, 1 Şubat 1919)

Halide Edib Adivar'ın romanlarının ikinci grubunu *Vurun Kahpeye* adlı eser etrafında toplamalı isabetli olacaktır. Ateşten Gömlek ve Yeni Turan adlı eserleri de bu grubda düşünmek gerekir. Bu romanlarda da yine, yaşadığı sosyal çevrede olağan dışı sayılabilecek bir kadın kahramanla karşılaş maktayız. Ancak bu kahraman çevresinde bir tezi savunma gayreti kuvvetle hissedilmektedir. *Yeni Turan*'da, Türkçülük ideali; *Ateşten Gömlek* ve *Vurun Kahpeye*'de Millî Mücadele'yi gerçekleştiren ruh, edebî türün verdiği imkân ölçüsünde ifâde edilmiştir.

Denilebilir ki o, ilk grup romanlarında aşk ve ihtirası, yukarıda sözünü ettiğimiz tipte kadınlar çevresinde anlatmakta; ikinci grup romanlarında dr-ihtiraslarını memleket sevgisinden kaynaklanan endişelerle birleştirmektedir.

Onun üçüncü grup romanlarını *Sinekli Bakkal* adlı eser çevresinde ele almak yerinde olur. *Tatarcık*, *Sonsuz Panayır*, *Döner Ayna*, *Âkile Hanım Sokağı* gibi eserler bu grup içinde ele alınacak cinstendir. Söz konusu romanlara töre romanı demek 'hatalı olmaz. *Sinekli Bakkal*'da Âbdülhamid dönemi İstanbul'u; *Sonsuz Panayır*'da 1940ların İstanbul'u, diğer eserlerinde de, bir türlü arzuladığımız düzene ulaşamayan yaşama biçimimiz anlatılmak istenmiştir. Bu romanlarda da kadın kahramanlar ön saftadır. Ancak mekâna ait özelliklerin anlatılmasına, mekân-insan ilişkisine dikkat edilmiştir.

Kahramanları içinde yaşadıkları çevreyle birlikte tanıtmaya gayretli bu eserlere ayrı bir değer kazandırır. Bu romanlarda mahallî renkler ve yerlilik siyasi ve sosyal problemlerle birlikte verilmek istenmiştir. Tasvir edilen mekân ve anlatılan hayat tezahürleri sosyal bir hadisenin sembolü olarak yorumlanmaya müsaittir. Bu grup romanlarda kahramanlar, yaşadıkları dönemin sosyal ve siyâsî olaylarından tecrit edilmemiştir. Söz konusu eserlerde kahramanlar yaratılır, olay icâd edilirken müşahede ve tecrübelerden yararlanıldığı açıktır. İlk eserlerde, ise, hareket noktası yazarın muhayyilesidir. Denilebilir ki Halide Edib, ilk eserlerinde tasavvur ettiği bir kadını anlatmakta, onun alışılmış yaşama biçimi, yerleşmiş ahlâkî değerler karşısındaki ruhî durumunu gözler önüne sermeye çalışmaktadır.

Bütün bunlardan, hareketle Halide Edip Adıvar'ın psikolojik karakterli romandan töre romanına doğru bir gelişme çizgisi üzerinde eserlerini kaleme aldığını söylemek mümkündür.

Halide Edib'in hikâyeleri *Harap Mabetler*, *Dağa Çıkan Kurt* ve *Kubbede Kalan Hoş Seda* adlı kitaplarda toplanmıştır. *Harap Mabetler*'deki hikâye ve mensur şiirlerde hâkim olan temler; yalnızlık, terk edilmişlik, günahkârlık ve ölüm duygusudur. Buradaki "Ervâh-ı Makamat" adlı hikâyede, Türk mûsikîsi makamları tanıtılır, Türk ve Batı mûsikîsi karşılaştırılır.

1912 Balkan Savaşı ile birlikte Halide Edib'de ferdî problemlerin yerini, millî duygular almaya başlar. "Dağa Çıkan Kurt" adlı hikâyede, Birinci Dünya Savaşı sonunda yenik düşen Türklerin can havliyle, kendinden çok üstün düşmanlarla mücadelesi dikkatlere sunulur. Bu hikâyede Amerika, ormanın en güçlü hayvanı file benzetilmiştir.

Halide Edib, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yazdığı hikâyelerde ise Doğu-Batı sentezini arar. Onun *Kubbede Kalan Hoş Seda* kitabındaki "Seydelaa" adlı hikâyede, köyden şehre göçün yarattığı problemler işlenir. "Kubbede Kalan Hoş Şada" hikâyesinde ise, Batı tekniğinin tatbikiyle vücûda getirilen Türk operası anlatılır.

Halide Edib'in hikâyelerinde poligaminin görüldüğü de olur. "Ağızdan Çıktığı Gibi" adlı hikâyede, kocasının üzerine kuma getirmesiyle evini terk edip İstanbul'da hizmetçilik ederek hem kendi çocuğuna, hem de ortağının çocuklarına bakan bir kadının gururu ve çilesi dikkatlere sunulur.

Halide Edib, piyese de kaleme almıştır. *Maske ve Ruh* adlı piyeste, yazarın zekâ ve nükte cephesinin güzel akislerini görmek mümkündür. *Kenan Çobanlan* adlı oyun ise, konusunu *Kitab-ı Mukaddes*'ten alan meşhur Yûsuf kıssasıdır.

Eserleri:

A) Hikâyeleri: *Harap Mabetler*, 1911; *Dağa Çıkan Kurt*, 1922; *İzmir'den Bursa'ya 1922*; *Kubbede Kalan Hoş Sada*, 1964.

Romanları: *Raik'in Annesi*, 1909; *Seviye Talip*, 1910; *Handan*, 1912; *Yeni Turan*, 1912; *Son Eseri*, 1912; *Mev'ud Hüküm*, 1918; *Ateşten Gömlek*, 1922; *Kalp Ağrısı*, 1924; *Vurun Kahpeye*, 1926; *Zeyno'nun Oğlu*, 1928; *Sinekli Bakkal*, 1936 (Bu roman önce *The Clown and His Daughter* adı ile 1935'te Londra'da yayımlanmıştır.); *Yolpalas Cinayeti*, 1938; *Tatarcık*, 1939; *Sonsuz Panayır*, 1964; *Döner Ayna*, 1954; *Âkile Hanım Sokağı*, 1958; *Sevda Sokağı*, 1959; *Çaresiz*, 1961; *Hayat Parçalan*, 1963.

Hâtıraları: *Mor Salkımlı Ev*, 1963 (Bu eser önce *Memoirs of Halide Edib* adı ile 1926'da Londra'da yayımlanmıştır.); *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, 1956 (Bu eser önce *The Turkish Ordeal* adı ile 1928'de Londra'da yayımlanmıştır.)

Ç) Tiyatroları: *Kenan Çobanları*, 1918; *Maske ve Ruh*, 1945.

D) İnceleme Yazıları: *İngiliz Edebiyatı Tarihi*, I, 1940; *Üniversite Kafası ve Tenkit*, 1942; *Edebiyatta Tercümenin Rolü*, 1944; *İngiliz Edebiyatı Tarihi II*, 1946; *İngiliz Edebiyatı Tarihi III*, 1949; *Hindistan'ın İçyüzü-Inside India*, 1937, Londra (Bu kitap henüz Türkçe olarak yayımlanmamıştır.); *Türkiye'de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri*, 1955 (Bu eser, *Turkey Faces West*, 1930 Yale USA, *Conflict of East and West in Turkey*, 1935 Lahore Hindistan, adlı ve daha önce yazılmış iki İngilizce kitabından alınmıştır.); *Dr. Abdüihak Adnan-Adivar*, 1956.

E) Yazarın *Arka Sokaktan*, *Çingene Kız*, *İstanbul'da Bir Yabancı*, *Kerim Ustanın Oğlu*, *Bu Dönen Kavga Nedir?...* gibi gazete ve dergilerde yayımlanmış, fakat kitap haline gelmemiş çeşitli türden başka eserleri de vardır.

